

Lenka J. Budilová a kol. – Etnické skupiny, hranice a identity (2020)

Michaela Grznárová

*Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
grznarova2@ucm.sk*

ÚTLA publikácia *Etnické skupiny, hranice a identity* prezentuje vývoj, resp. genézu a prístupy k štúdiu etnicity a identít v aktuálnych otázkach bádania nielen antropologického, ale i naprieč všetkými sociálnymi a humanitnými vedami. Koncentrovanejší záujem o výskum pojmu identita v našom zemepisnom priestore (ako v Českej, tak i Slovenskej republike) možno zaznamenať najmä od polovice osemdesiatych rokov 20. storočia a patrí k štandardnej termínovej výbave viacerých vedných disciplín od sociológie, historiografie, politológie, sociálnej psychológie i etnológie, resp. antropológie.¹ Napriek tomu neexistuje v týchto diskurzoch zhoda o presnej a všeobecne akceptovanej definícii identity. „Existujú iba lepšie a horšie prístupy vedúce k odpovedi na otázku, čo je identita.“²

Zásadný vplyv na prístup k štúdiu etnicity, etnických hraníc či identít a najvýznamnejšou publikáciou z tejto oblasti štúdia predstavuje editovaný zborník Fredrika Bartha *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (ďalej ako Barth 1969).³ Mnohí odborníci, bádatelia považujú vydanie diela Barth 1969 za akýsi medzník, kedy sa relevantne začínajú skúmať javy týkajúce sa etnicity, a vydaním tohto diela sa doslova odsúva dovtedajšie poznanie do úzadia.

¹ Gabriela Kiliánová, Eva Kowalská a Eva Krekovičová (eds.). 2009. *My a tí druhí v modernej spoločnosti: Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: VEDA.

² Andrej Findor. 2005. „Čo je identita?“ In *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*, eds. Juraj Marušiak a Michaela Ferencová. Bratislava: VEDA, 43.

³ Fredrik Barth (ed.). 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Bergen: Universitetsforlaget.

V uplynulých desaťročiach sa toto dielo stalo najcitovanejším dielom k téme etnicity a etnických vzťahov a je považované za jednu z najvýznamnejších antropologických prác vôbec.

Autori publikácie *Etnické skupiny, hranice a identity* sa vo svojej podstate venujú práve tomuto prevratnému dielu, analyzujú a vysvetľujú nielen okolnosti jeho vzniku, ale i celé chápanie problému v širšom kontexte prístupu k téme etnicity a etnických vzťahov. Podľa Marka Jakoubka úspech a vplyv Barthovej publikácie reflektuje množstvo jej citovaných odkazov, citácií a tiež i množstvo prekladov do cudzích jazykov – od španielčiny cez indonézštinu až po čínštinu. Jakoubek tiež vysvetľuje súvislosti so štúdiom danej témy v Českej republike, keďže sa veda do roku 1989 uberala iným smerom než ostatný západný svet. Hlavné dôvody, prečo bádatelia venovali väčší záujem fenoménu etnicity či identity až po roku 1989, spočívali najmä v tom, že do roku 1989 boli bádatelia orientovaní na koncepty tzv. sovietskej školy, kde dominovala najmä osobnosť a dielo Juliana Bromleja. To spôsobilo značné zaostávanie bádania za zvyškom sveta, kde dominuje práve Fredrik Barth na čele s jeho dielom Barth 1969. Jakoubek vysvetľuje, že českí etnológovia nepoznali spomínané Barthovo dielo do takej miery, ako by bolo žiaduce, a tak v tomto smere nemali veľmi čo ponúknuť; na druhej strane českí historici na čele s prof. Miroslavom Hrochom dokázali konkurovať spomínanému dielu, a práve prelomovou prácou *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas*,⁴ ktorá vyšla rok pred Barth 1969, dokázali držať krok so západným svetom. V tomto období zaznamenávame dominanciu historikov na českom bádateľskom poli na úkor etnológov, ktorí po roku 1989 neprešli žiadnou zásadnou personálnou výmenou a zotrúvali vo svojich názoroch a postojoch spreď roka 1989. Historici svoju pozornosť obracali na štúdium národov a nacionalizmu ako takého, významným dielom sa stáva čítanka *Pohledy na*

⁴ Miroslav Hroch. 1968. *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas: Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen*. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica, Monographia 24. Prague: Universita Karlova.

národ a nacionalizmus (2004).⁵ Téma národov a nacionalizmu v tejto dobe veľmi priťahovala bádateľov na úkor štúdia tém ako etnicita a etnické skupiny, čo malo za následok, že často vo vedeckej diskusii dochádzalo k zámene pojmov etnicita/národ, resp. nacionalizmus. Jakoubek v predloženej publikácii navrhuje v tejto súvislosti „vyčistiť stôl“ v tom zmysle, že bádatelia by sa mali zoznámiť so základnými momentmi vývoja antropologickej témy etnicita predovšetkým prostredníctvom diela Barth 1969, kde publikácia *Etnické skupiny, hranice a identity* nám dopodrobna opisuje súvislosti vzniku, vývoja a vplyvu tohto prevratného diela vo svete, či neskôr i v Českom priestore, a tým nám vie byť nápomocná pri jej štúdiu.

Atraktivitu celej publikácie predstavuje tiež kapitola o etnickej identite vo svete charakterizovanej globálnymi, politickými, ekonomickými a kultúrnymi zmenami prostredníctvom vedeného rozhovoru medzi českými antropológmi Lenkou Budilovou/Markom Jakoubkom a prof. Gunnarom Haalandom, ktorý je spoluautor Barth 1969. Čitateľ/bádateľ tak má jedinečnú príležitosť zažiť „v priamom prenose“ a spoločne zdieľať názory, postoje, prístupy a pohľady prof. Haalanda nielen v kontexte diela Barth 1969, ale i dopady a vplyv tohto jedinečného diela v ďalšom vývoji spoločenských vied. Haaland veľmi autenticky popisuje svoje vlastné subjektívne vnímanie úspechu celej publikácie, tvrdí, že sám neočakával takú pozornosť zo strany odbornej verejnosti, keďže i prvé recenzie neboli veľmi lichotivé. Nakoniec sa však presvedčil, že vplyv tejto publikácie môže súvisieť s tým, že veľa vedcov (antropológov, sociológov, politológov, archeológov a historikov) zistilo, že ich „otvorenejší prístup stimuluje skúmanie kritických pomerov v modernom svete“ (s. 64). Publikácia ani tak neponúka odpovede, ako skôr otázky týkajúce sa dôležitých medziľudských záležitostí a zamýšľanie sa nad tým, ako by bolo možné na ne v empirickom svete hľadať predbežné odpovede. Týmto rozhovorom sa čitateľ ďalej dozvedá priamo od prof. Haalanda, ako a odkiaľ sa etnicita dostáva do terminológie, a prečo etnicita. Okrem toho sa dozvedá,

či skupina autorov Barth 1969 predstavuje samostatnú „škandinávsku školu“ v rámci antropológie, ale i osobné spomienky na autorovo štúdium antropológie a mnoho ďalších tém týkajúcich sa identity, etnicity. Tento počín autorov – zaradenie takéhoto príspevku/rozhovoru s popredným predstaviteľom vedy do publikácie – vysoko oceňujem z hľadiska atraktivity publikácie i aktuálnosti témy vôbec. Ponúka nám celý rad inšpirácií pri bádani problematiky etnicity a identít, tiež mnoho odpovedí na nezodpovedané otázky, ktoré si pri štúdiu kladieme, a v neposlednom rade i obohatenie myšlienkami osobnosti, ktorá svojimi výsledkami práce ovplyvnila celú generáciu vedcov.

Môžeme hovoriť o tom, že publikácia *Etnické skupiny, hranice a identity* sa prostredníctvom terminológie spoločenských vied, ale i tých historických, snaží analyzovať pojmy etnicita a etnická skupina. Keďže tieto pojmy sú chápané rozdielne v histórii ako v etnológii, resp. antropológii, rozdielne sa tiež formulujú ich bádateľské ciele a rozdielny je i prístup k riešeniu nastolených problémov. V neposlednom rade je odlišný i ich vzťah k súčasnosti, keďže etnológia, resp. antropológia, je veda, ktorá pracuje so súčasnou realitou a má možnosť sledovať skúmané problémy priamou metódou, na rozdiel od histórie, ktorá je v skúmaní úplne odkázaná na literárne pramene. Popredný český historik prof. Miroslav Hroch sa v samostatnej stati spomínanej publikácie zamýšľal, ako nazvať spoločnosť v tzv. prednárodnej epoche, a tiež vysvetľuje rozdiel medzi etnickou skupinou a národom: „pokúsil som sa o určenie rozdielu medzi etnickou skupinou a národom tak, že som bral do úvahy vývojovú premennosť spoločenskej situácie, kde sa národná identita prejavovala, rovnako ako rozdiely dané špecifikáciou národných hnutí“ (s. 107). Na základe tejto tézy rozvinul sedem okruhov chápania etnicity, etnickej skupiny a národa. Nešlo o vznik novej teórie, iba o možné prístupy k štúdiu daných pojmov a základnej orientácii, aby neprišlo k nedorozumeniam. Tieto myšlienky a prístupy k štúdiu pojmov národ a etnická skupina sa zdajú byť veľmi nadčasové z hľadiska komplexnosti prístupov, ktoré zdôrazňuje zo svojho pohľadu ako historika, ale s ohľadom a rešpektom chápania etnologického, resp. antropologického,

⁵ Miroslav Hroch (ed.). 2004. *Pohľady na národ a nacionalizmus: Čítanka textů*. Praha: SLON.

prístupu k štúdiu týchto pojmov, kde zdôrazňuje, že história si tieto termíny etnická skupina a etnicita „vypožičala“ práve od etnológov, ktorí sa paradoxne na definícii často nevedia zhodnúť. Nadčasovosť a originalitu Hrochovho prístupu v štúdiu pojmu etnické skupiny, etnicity je zjavná najmä v tom, že chápe Bartha 1969 cez skutočnosť, že Barth svoje teórie stavia predovšetkým na pozorovaní vzťahov mimoeurópskych skupín, ktoré ešte neprešli vôbec ani len v náznakoch k modernizácii, čím teda takto vybudovaná teória nie je ničím nápomocná u historikov v prípade národotvorných procesov v Európe. Prof. Hroch nám vo svojej stati ponúka pohľad historika na veľkolepé dielo Barth 1969, ku ktorému sa stavia do istej miery kriticky a má na to hneď niekoľko objektívnych dôvodov. Jedným z nich je, že Barth vo svojej teórii nesleduje perspektívu vývoja od etnickej skupiny po národ, tieto zmeny úplne absentujú v jeho teórii, čo je pre antropológa pochopiteľné, nie je to jeho predmet záujmu, čo na druhej strane je pre historika podstatné. Tiež má výhrady ku Barthovej teórii v tom zmysle, že je postavená na štúdiu mimoeurópskych spoločností, prevažne negramotnej spoločnosti s úplne chýbajúcim historickým vedomím. Samozrejme sa Hroch teóriu nesnaží nijakým spôsobom znemožniť alebo pochybovať o jej relevantnosti, snaží sa iba poukázať na rozdiely v prístupoch pri výskumoch historika a etnológa, resp. antropológa. Týmto môžeme hovoriť o prof. Hrochovi ako o konkurentovi Barthovej teórie, ktorý rozšíril pohľad na skúmané javy etnických skupín a hraníc o ďalší rozmer, a to o prístup skúmaných javov z pohľadu historika, a tým môžeme považovať jeho dielo v rámci spoločenských vied tiež za prelomové.

Publikácia *Etnické skupiny, hranice a identity* je možno svojím rozsahom útla kniha (má iba 156 strán), ale ponúka množstvo podnetných myšlienok a uhlov pohľadu od rôznych odborníkov na jednom mieste. Absolútne trefným postrehom Jakoubka je myšlienka, že v Barthovom diele predstavovala alfa a omegu diskusia zo sympózia, z ktorého napokon vzišiel i samotný zborník *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, ktorý tak výrazným spôsobom

ovplyvnil a posunul hranice bádateľov a ich skúmaných javov z celého sveta. Táto myšlienka má samozrejme význam i v súčasnosti, kedy je dôležité uvedomiť si, že konferencie či sympózia majú svoj význam pri riešení skúmaných tém a že diskusia v ich rámci predstavuje podstatnú časť celého úspechu.

Napriek všetkému, čo sa o prevratnom diele Barth 1969, o ktorom pojednáva naša recenzovaná publikácia, popísalo (či už viac, alebo menej kriticky), je jeho odkaz stále monumentálny, keďže niektoré hlavné poznatky tejto publikácie sa etablovali ako súčasť intelektuálnej výbavy bádateľa, a tiež nám otvárajú priestor pre ďalšie skúmanie a reflexiu možností a limit manažmentu identít.

Lenka J. Budilová, Thomas Hylland Eriksen, Gunnar Haaland, Miroslav Hroch a Marek Jakoubek. 2020. *Etnické skupiny, hranice a identity*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.